

A BUDAVÁRI FŐTEPLOM. — A szentély külseje a Halászbástyával.

A BUDAVÁRI NAGY-BOLDOGASSZONY-TEPLOM

(SZERZŐ FÉNYKÉPFELVÉTELEIVEL)

IRTA: PETRIK ALBERT

A főváros egész területén a Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt budavári plébánia templom a legrégibb egyházi épület. Nemcsak Buda városának, hanem hazánk viszonytagságos történetének is hűségese osztályostársa csaknem kilencszáz esztendő óta, mert örömben és dicsőségben, megaláztatásban és szenvedésben mindenkor egyformán osztott az ország sorsában. Királyainkat ugyan azután is, hogy Buda az ország fővárosa lett, még századokon át Székesfehérvár királyi templomában koronázták, de minden más jelentősebb történelmi eseményt már ebben a templomban ünnepelt a nemzet.

Sokan a templom alapítását és építtetését magának Szent István királynak tulajdonítják, noha feltevésüket semmi hiteles történelmi okmánnyal nem is tudják bizonyítani. Most, mikor a templom fennállásának kilencszázados jubileumát ünnepli, nincs célja és értelme annak, hogy a templom monografusai által a templom alapításának és építésének sokat vitatott, de eddig még nem tisztázott kérdését felbolygassuk. Az ünnep magasztos célját és méltóságát nem csökkentheti az a körülmény, ha templomunk ősi alakjában másfélszázaddal fiatalabb volna is, mint a milyennek a közhit tartja. Nagy történelmi multjánál és művészi tökéletességénél fogva annyi bizonyos, hogy az ünnepelt templom hazánknek egyik legérdekesebb és legbecsesebb műemléke.

Az az alapos vizsgálat, amely a templom legutolsó helyreállítási és újjáépítési munkájával kapcsolatban a templom építési korszakainak meghatározása céljából az épület minden részletére kiterjedt, hiteles történelmi okmányok hiányában is meglehetősen biztossággal feltárta a nagymultú műemlék építési fázisait. A vizsgálat eredménye a hiányos történelmi feljegyzésekkel összhangban azt a feltevést igazolja, hogy a mai templom legrégibb részei IV. Béla király idejéből származnak, tehát abból a korszakból, amelyben legnagyobb számban épültek Magyarországon a nagybecsű egyházi építmények.

ban épültek Magyarországon a nagybecsű egyházi építmények.

A tatárjárás borzalmas pusztításai megmutatták a nemzetnek, hogy honvédelem szempontjából a kőváraknak igen nagy a fontosságuk. IV. Béla azért országát reorganizáló munkájának mindjárt a kezdetén elrendelte, hogy országának a honvédelem szempontjából minden jelentősebb helyén kővárakat építsenek. Ő maga német telepesekkel a Duna jobb partján Buda városa mellett emelkedő magaslaton Buda várát kezdte el építtetni. A tatárjárás után behívott németiséggel együtt ebbe az új várba telepedett át a szent István feleségével Gizellával bevándorolt s eddig lenn a városban lakott németiségnek nagy része is. A várban megtelepült nagyszámú németiség építette a maga plébánia templomául Nagyboldogasszony templomát, amely századokon át olyan erős vára volt a

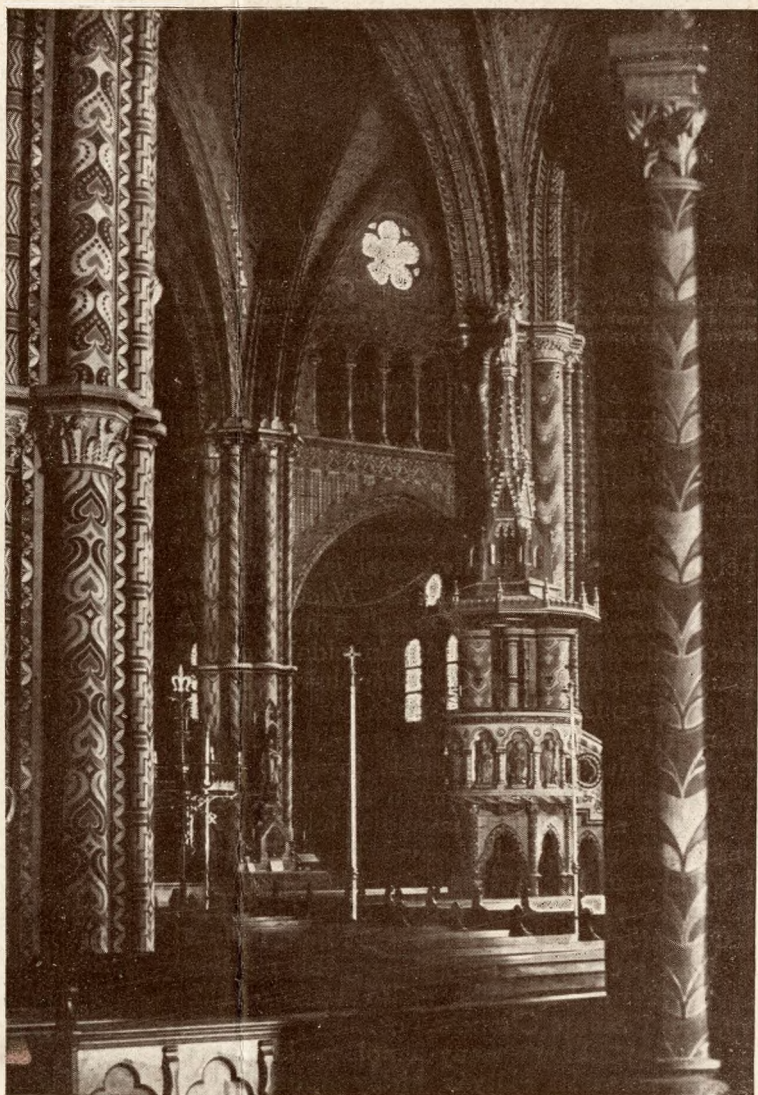
németségnek, hogy benne magyar szentbeszédek tartását meg sem engedték.

Ne gondoljuk azonban, hogy a mai épület egészében véve a IV. Béla alatt épült templommal azonos. A mi templomunk a főhomlokzat délnyugati sarkán magasbaszökö tornyával, egy főszentéllyel bíró, háromhajós *csarnoktemplom*; míg a IV. Béla alatt épült ősrégi egyház, háromhajós *bazilikális elrendezésű*, a hajók keleti végződésében álló három szentéllyel, nyugati végződésében pedig a jáki és lébényi templomokhoz hasonlóan, két zömök toronnyal bíró épület volt. A későbbi időkben végzett átalakító és bővítő építkezések nagyon sokat elpusztítottak belőle, úgy, hogy több-kevesebb újjátással az ősrégi templomból ma már csak három részlet ismerhető fel. Ősi formáját leghívebben megőrizte a főhomlokzat északnyugati sarkán álló s a főpárkány magasságáig felérő csonkatorony zömök fala, amelynek minden díszítménye román gót átmeneti ízlésű, s amely torony mai napig megőrizte „*Bélatorony*” elnevezését. Tisztán románstílusú az átkereszthajó déli keresztkarához keletről csatlakozó s az ősi bazilika oldalhajójából fennmaradt azon alacsony utolsó hajószakasz is, amelyben ma a szent sír van elhelyezve s amely Szent-Kereszt-kápolna néven ismert. A IV. Béla korában épült, de eredetiségéből későbbi építkezések által kiforgatott ősi templomnak művészi érték szempontjából legbecsesebb maradványa, a déli kereszthajó homlokfalába nyíló gazdag tagozású díszkapu (*IV. Béla-kapu*), amely az átmeneti ízlésnek hazánkban a legszebb emléke.

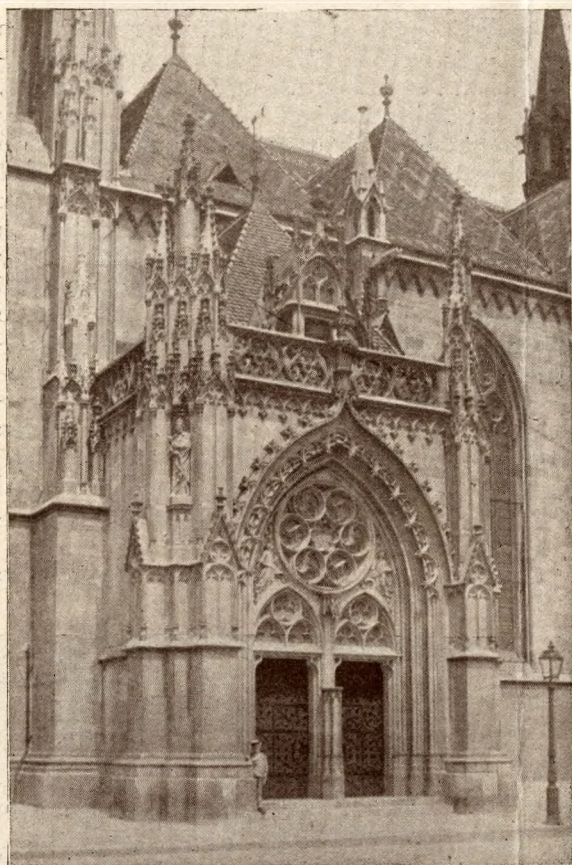
Nyilvánvalóan bizonyítják a megnevezett épületrészek, hogy templomunk legősibb alakjában, a tatárjárás után hazánkban szelvében divatos átmeneti ízlésben épült. Zsigmond király alatt azonban olyan nagyarányú átalakító munkát végeztek az épületen, hogy annak egész jellege gyökeresen megváltozott. Zsigmond királyról köztudomású, hogy nagyon szeretett építkezni. A mai királyi palota helyén a maga számára is új palotát (friss palota) építtetett, mert óbudai rezidenciájából ide kívánta áttenni királyi székhelyét. Nyilvánvaló, hogy az ő fényes udvartartásával járó s nagy pompát igénylő egyházi szertartások végzésére

szűknek bizonyult az ősi épület, s azért határozta el a *nagy építkező király* a templom gyökeres átalakítását. Az átalakítást úgy hajtották végre, hogy eltávolították az oldalhajók alacsony boltozatait és megtartva a hajókat elválasztó árkádpillérek régebbi tagozását, a pilléreket a mellékhajókban is a főhajó boltvállának magasságáig emelték fel, ahol azután a mellékhajókat újra boltozták. Azáltal, hogy ilyenformán a mellékhajók a főhajóval egyenlő magasakká lettek, a templom belső tere sokkal tágasabbá vált. Az átalakítás elpusztította a románstílusú ősi bazilikát és megteremtette helyette a mai csúcsíves csarnoktemplomot. Ennek az átváltozásnak beszédes magyarázó emlékei a templom hajóit elválasztó árkádpillérek kettős fejezetei, melyek közül az alsók az elenyészett ősi bazilikából maradtak fenn korunkra.

Ugyancsak a XIV. században épültek a

A BUDAVÁRI FŐTEMLOM. — Részlet a szószékkal a templom belsejéből. A szószéktól balra a IV. Béla idejéből fennmaradt „Szent-Kereszt-kápolna” látható.

A BUDAVÁRI FŐTEMLOM Mátyás korabeli déli előcsarnoka, amelynek pompás díszítményeit a jezsuiták áttörték, hogy a templom északi oldalán levő rendházukat a déli oldalon álló iskolával a zenekarzaton át vezetett folyosóval összekapcsolhassák.

templom északi mellékhajójához csatlakozó kápolnák is, melyek közül a kisterjedelmű, sokszögű szentélyvel és fényes művészettel épült keleti kápolna volt legnevezetesebb. Ezt a kápolnát Gara Miklós nádor építtette a maga és családja számára temetkező helyül és gazdag alapítvánnyal is ellátta azt, úgy, hogy századokon át *Nádor-kápolna* vagy *Gara-kápolna* volt annak a neve is. A török hódoltság alatt az északi oldalhoz csatlakozó kápolnák, a Gara-kápolnával együtt teljesen elpusztultak. Csupán az utóbbiból maradt fenn az alapfalak csekély részlete s néhány kiváló művészettel faragott kőtorony, amely leletek nyomán Schulek Frigyes építész a múlt század második felében végzett restaurálás alkalmával a mai Szent-István-kápolnát tervezte és építette hozzá a templomhoz. Azt a csodálatosan tökéletes művészetű valóságos ékszerszekrényt, melynél szebbet a csúcsíves ízlés legnagyobb mesterei sem építettek s amely méltó társa a párisi világhírű Sainte-Chapelle-nek.

A Nagyboldogasszony-templom középkori építési korszaka Mátyás király építkezésével lezárul a XV. században. Ő építtette a templom délnyugati pompás tornyát, amelyet az

ő hollós címerével kombinált Magyarország címere ékesít, a szomszédságában pedig az igen díszes déli előcsarnokot. Sokat áldozott azonkívül a templom díszítésére és felszerelésére is, úgy hogy a nép hálából ez időtől kezdve a templomot *Mátyás-templomnak* nevezte el.

Mikor a mohácsi vész után Budát a törökök elfoglalták, Nagyboldogasszony templomából török mecset lett. Lekerült tornyáról a kereszt s helyét a győzelmes félhold foglalta el. A Mátyás tornyán ragyogó félhold másfél-századig hirdette a világnak Törökország hatalmát és fegyvereinek dicsőségét. Ezalatt az idő alatt eltűnt a templomból minden, ami benne a kereszténységre emlékeztetett.

Mikor a sok sikertelen ostrom után I. Lipót végre Budavárát a törököktől visszafoglalta, a sokat szenvedett templomot a jezsuitáknak adta. A jezsuiták a templom két oldalán rendházat és szemináriumot építettek maguknak, s az ősi templomot szorosan épületeik közé zárták. Szükségből a templom két oldalán lévő házuk között a templom kórusán átvezetett folyosóval teremtettek közvetlen kapcsolatot, amely folyosó miatt a Mátyás király pompás előcsarnokának belsejében lévő rendkívül értékes domborművet s a külső pompás csúcsíves díszítményt is át kellett törniök. Befalazták a nyugati homlokzatnak csaknem öt méter átmérőjű pompás kerek ablakát s

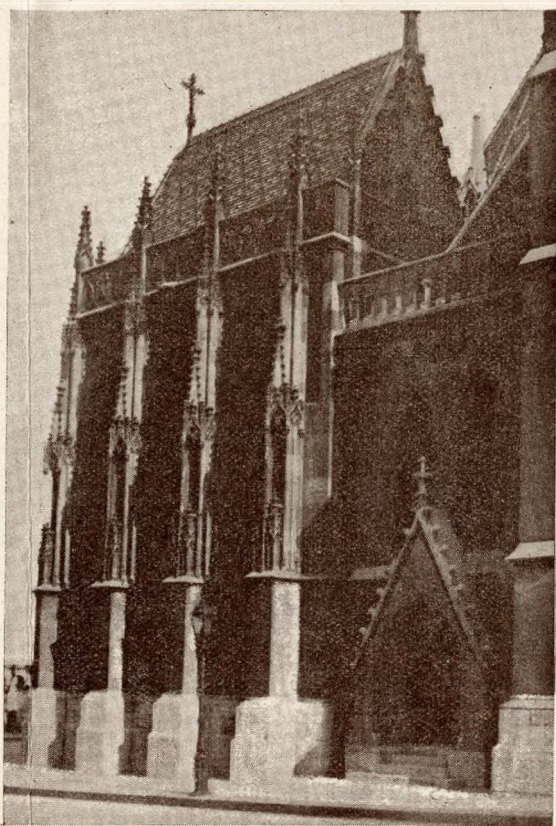

A BUDAVÁRI FŐTEMLOM IV. Béla korából származó átmeneti stílű déli kapuja.

helyette két kis ablakot törtek az elfalazott díszítményen át. A kerek ablak alatti ritka szépségű főkapu elé barokkelőépítményt vontak, a IV. Béla díszkapuja elé pedig harangozó lakást építettek.

A jezsuiták birtokából 1778-ban kerül vissza a templom Buda város kegyuraságába s lesz ismét plébánia templomává a várnak. Ez időben az Óbuda határában hatalmas birtokkal bíró Zichy-család költ sokat a megrongált templom javítására és díszítésére. Özv. Zichy Miklósné az északi mellék-hajókhöz kapcsolódó kápolnákat a mellék-hajóval együtt megújíttatta s azért ezeket a kápolnákat mai napig is Zichy-kápolnáknak szokás nevezni. Ugyancsak az ő bőkezősége teremtette meg a templom szentélye alatti kriptát is, amelyet azért építettek, mert 1780-ban a régi kriptákba, amelyeknek csak a templom belsejéből volt lejárata, a temetkezést eltiltották. A szentély alatt épült új kriptába helyezték ideiglenes nyugalomra 1862-ben III. Béla királyunknak és feleségének antiochiai Annának a székesfehérvári templom romjai alól kiásott csontjait. A királyi tetemeket a templom teljes restaurálása után a Zichy-kápolnák egyikében helyezték fényes szertartásokkal felséges királyunk kívánsága szerint nyugalomra. Sírjuk fölé a restaurátor építész az arlesi és a chartresi székesegyházak díszkapujának motívumai alapján gyönyörű síremléket tervezett, amelyet Mikula Ferenc szobrász pompás technikával valósított meg.

Dicsőségesen uralkodó királyunk 25 éves uralkodásának emlékére elhatározta a törvényhozás az ősi roskatag templomnak teljes fényben való helyreállítását, s a munka végrehajtásával Schulek Frigyes építész bízta meg. A végrehajtási munka 1874-ben kezdődött a nyugati homlokzat és a Mátyás-torony restaurálásával, amikor a befalazásból kiszabadult a gyönyörű nyugati díszkapu a felette lévő kerek ablakkal és a déli előcsarnok remek faragványaival. Folytatódott a déli oldal helyreállításával, amikor viszont a pompás művészetű IV. Béla-kapu került napvilágra a harangozóház falazása alól. A szentélyeken át az északi oldal került azután sorra, ahol a Gara-kápolna maradványainak megtalálása szolgáltatót újabb meglepetést és inspirációt a mai gyönyörű Szent-István-kápolna tervezéséhez és megépítéséhez. A külső helyreállító munka a Béla-toronymál végződött. A teljes helyreállítás több mint 22 évig tartott. A megújított templomot 1896 aug. 15.-én szentelték fel ünnepélyesen. Természetes, hogy az esztendőig húzódó s rendkívül nagy műgonddal végzett helyreállítás igen sok pénzbe került. Kerekszámban 3.287,000 koronát költöttek a templom megújítására.

A BUDAVÁRI FŐTEMLOM. — A Gara-kápolna helyére épített Szent-István-kápolna.

CECILIA PRIM-HEGEDŰJE

KOC SIS LÁSZLÓ

Mi van körültem, Istenem, mi van?

Cecília ódon prim-hegedűje.
Nemes régiség, régen hangtalan
S oly magános, árva, akárcsak kisgyerek,
Kinek szívében aranybánya van.
Egykor dallamos, zengő csodafa,
Most néma... üvegszekrényben álmódó,
Mint síron fejfa, pihen rajt két vonó...
Vajjon ki játszott velük utolján?
Érthetetlen, titok, mint kék koporsó,
Melynek mélyén gazdag mult ragyog:
Áhitat, fény, reneszánsz, szép világ,
Kolostori csendben fehér lovagok,
Isten szerelme, tiszta, végtelen,
Szűzek vágya, örök már ideleln,
Zenék, mik békés csillagokba szálltak,
Naiv szívek, puha galambszárnyak,
Hús kórusokon szelid szórórok,
Kiknek énekébe pianó zokog,
Megbékülés, öröm, halvány ária,
Mi életemben rejtett, idegen,
Mint őszben napfény barna fellegen, —
Mult, aranyarcú, távoli halom
S cellámban szívem hiába altatom,
Hogy eljön, szeret s halkán hangot ad
S Cecília nemes, néma hangszerén
Lejátszom egyszer csonka sorsomat.